

Asia: VN/32207/2022

Arviomuistio etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Oikeusministeriö on pyytänyt lausuntoani arviomuistiosta etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä. Hallitusohjelmassa yhdeksi oikeusvaltion kehittämistavoitteista on asetettu toimivat oikeusprosessit ja oikeusturva. Keinoina on mainittu muun muassa oikeudenhoidon riittävien resurssien turvaaminen, oikeudenkäyntien kokonaiskeston lyhentäminen sekä oikeudenkäyntien kustannusten alentaminen ja niiden sujuvoittaminen muun muassa digitalisaation avulla.

Voimassa oleva etäyhteyksien käyttöä koskeva sääntely koostuu useista osittaisten lainsäädäntöuudistusten kokonaisuudesta ja pidän perusteltuna tavoitetta oikeudenkäyntien sujuvoittamisesta ja nopeuttamisesta etäyhteyksien käyttömahdollisuuksia lisäämällä ja sääntelyä keskittämällä, jäntevöittäimällä ja yhdenmukaistamalla.

Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistiossa (OMML 2022:39, s. 79) on todettu kehitystarpeita vanhentuneeksi koettujen säännösten soveltamisessa käytäntöön ja todettu myös tarve arvioida kehittyneen teknologian luomat mahdollisuudet hyödyntäen ne täysimääräisesti tukemaan tuomioistuinten toimintaa. Tähän tähtää nähdäkseni myös Euroopan unionin neuvoston sähköisen oikeuden strategia (2019–2023), jonka mukaan sähköisen oikeuden tavoitteena on parantaa oikeussuojan saatavuutta yleiseurooppalaisessa kontekstissa, kehittää tieto- ja viestintäteknologioita oikeudellisten tietojen saatavuuden osalta ja integroida ne oikeusjärjestelmien toimintaan. Yhtenä keinona on helpottaa sähköistä asiointia ja viestintää oikeusviranomaisten välillä sekä kansalaisten ja toimijoiden kanssa oikeudenkäyntimenettelyissä muun muassa videokonferenssien avulla (kohta 20).

Neuvosto on myös oikeussuojan saatavuutta ja digitalisoinnin mahdollisuuksien hyödyntämistä koskevissa päätelmissään (11599/20) korostanut, että digitaalisia ratkaisuja olisi mahdollisuuksien mukaan kehitettävä koko oikeudenkäyntimenettelyä silmällä pitäen, mikä mahdollistaisi nopeammat ja turvallisemmat menettelyt ja helpottaisi jäsenvaltioiden välistä yhteistyötä (kohta 15).

Digitaalitekniologioiden ja sähköisten viestintävälineiden käyttö ei kuitenkaan saisi heikentää oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin eikä etenään oikeutta oikeuskeinojen tasapuolisuuteen ja oikeutta kontradiktoriseen menettelyyn, oikeutta julkiseen oikeudenkäyntiin, mukaan lukien tietyissä tapauksissa oikeus suulliseen kuulemiseen, jossa asianosainen on fyysisesti läsnä, eikä muutoksenhakuoikeutta (kohta 17).

Mielestäni arviomuistiossa kuvatut toimet ovat lähtökohdiltaan perusteltuja ja linjassa Euroopan unionissa omaksuttujen oikeudenkäytön digitalisoinnin tavoitteiden ja videoyhteyksien käyttömahdollisuuksien laajentamisen kanssa. Arviomuistiossa on myös arvioitu perus- ja ihmisoikeuksien asettamia reunaehtoja etäyhteyksien käytössä muun ohella oikeudenkäyneille perustuslaista ja ihmisoikeussopimuksista juontuvien edellytysten sekä välittömyys-, suullisuus- ja keskitysperiaatteiden valossa asiaa koskevan sääntelyn ja videoneuvotteluteknologian kehittyminen huomioiden.

Kyse etäyhteyksiä koskevan lainsäädännön kehittämisessä on paljolti siitä, että löydetään oikeudenmukainen tasapaino siten, että oikeudenkäynnit tulevat toimitetuksi tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisella tavalla, mutta samalla aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääseminen turvataan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten mukaisesti. Keskeistä on, että oikeudenkäyntimenettely koetaan etäyhteyksien käytön lisäämisestä huolimatta oikeudenmukaiseksi ja tuomioistuimen ratkaisu arvovaltaiseksi. Yhtenäiset ja selkeästi laissa rajatut menettelytavat tukevat tätä tavoitetta. Pidän tärkeänä, että kaikissa tapauksissa tuomarille jää viimekätinen kiinteästi prosessinjohtoon kuuluva harkintavalta sen suhteen, missä määrin etäyhteyksien käyttö on tarkoituksenmukaista kussakin yksittäistapauksessa.

Pidän huolestuttavana oikeudenhoidon selonteossa (Valtioneuvoston julkaisu 2022:67, s. 14) todettua, että oikeuslaitoksessa digisiirtymä on ollut hidasta ja oikeudenhoidon toimintaa, taloutta ja henkilöstöä kuormittavaa ja hyvin perusteltuna toimenpide-ehdotuksena selonteossa ehdotettua, että rikos- ja riita-asioiden käsittelyyn liittyvät menettelysäännökset ajantasaistetaan nykyistä virtaviivaisemmiksi. Lainsäädännön kehittämisessä on huomioitava sähköisen asioinnin ja sähköisten työtapojen edistäminen.

En katso tarkoituksenmukaiseksi ylimpänä laillisuusvalvojana ottaa etukäteen yksityiskohtaisesti kantaa arviomuistiossa esiteltyihin sääntelyvaihtoehtoihin esimerkiksi tuomarin etäosallistumiseen, oikeudenkäynnin julkisuuden turvaamiseen tai asianosaisten suostumuksen merkitykseen liittyen. Totean kuitenkin, että kyse on perustuslain näkökulmasta perusoikeuksien ydinalueeseen kuuluvasta jokaisen oikeudesta saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa ja tulla asiassaan kuulluksi. Osapuolille ja yleisölle tulee myös turvata yhdenvertainen selkeisiin säännöksiin ja käytänteisiin perustuva asianmukainen pääsy tuomioistuimeen kunkin käytössä olevista teknisistä ym. resursseista riippumatta.

Pidän perusteltuna lähtökohtana muistiossa todettua, että nykyinen oikeudenkäyntimenettely perustuu pääsääntöisesti oikeussalissa toimitettaviin istuntoihin, mitä lähtökohtaa tässä arviomuistiossa tarkasteltavalla tuomarin etäosallistumisella ei olisi tarkoitus muuttaa. Etäyhteyksiä tulisi siten käyttää vain silloin, kun se olisi oikeudenkäynnin tarkoituksenmukaisen toimittamisen kannalta perusteltua. Etäyhteyksien käytön kynnystä ei tule asettaa liian korkealle, jottei oikeudenkäyntien joutuisuuden ja sujuvuuden tavoitteiden saavuttaminen vesity. Mahdollisen mainitusta pääsäännöstä poikkeavan uuden sääntelyn tulisi olla tarkoin perusteltua, selkeää, tarkkarajaisia ja johdonmukaisia, jotta soveltamiskäytänteistä muodostuisi alusta alkaen yhtenäisiä. Tässä on tärkeää huomioida toisaalta myös se, ettei sääntelystä tule tarpeettoman monimutkaista ja vaikeasti ennakoitavaa.

Muistiossa kuvatussa asiaan liittyvästä Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä on löydettävissä tukea rajanvedolle etäyhteyksien käytössä suhteessa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukseen. Ratkaisukäytäntö kehittyy, mutta nähdäkseni ratkaisukäytännössä etäyhteyksien käyttöön on suhtauduttu lähtökohtaisen myönteisesti.

Nykytilanteen valossa, oikeudenkäyntien kesto ja kustannukset huomioon ottaen, etäyhteyksien käytön mahdollisimman laaja käyttöönotto oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia vaarantamatta on perusteltua. On vaikea nähdä perusteita etäyhteyksien käytön suppeampaan käyttöön, kun mitä Ihmisoikeustuomioistuin on käytännössään linjannut. Todettakoon myös, että videoyhteydellä vastaanotettavan suullisen todistelun osalta tilannetta on lain esitöissä ja oikeuskäytännössä pidetty pitkälti samankaltaisena kuin henkilöä välittömästi tuomioistuimen pääkäsittelyssä kuultaessa. Lainuudistuksessa, jonka myötä suullinen todistelu tullaan lähtökohtaisesti ottamaan vastaisuudessa vastaan muutoksenhaussa käräjäoikeudessa laaditulta videotallenteelta katsottiin, että lähtökohtaisesti suullisen todistelun arviointiin ei pitäisi vaikuttaa se, vastaanotetaanko suullinen todistelu kuva- ja äänitallenteelta vai niin, että kuulusteltava esittää kertomuksensa henkilökohtaisesti tuomioistuimen jäsenten edessä, kunhan kuva- ja äänitallenne on riittävän laadukas (HE 133/2021 vp, s. 21).

Etäyhteyksiä tulisi voida käyttää silloin, kun se olisi tuomioistuimen harkinnan mukaan oikeudenkäynnin tarkoituksenmukaisen toimittamisen kannalta lain asettamissa rajoissa perusteltua. Prosessioikeudellisesti katsoen tuomioistuin vastaa oikeudenkäynnin eteenpäin viemisestä ja prosessin ulkoisesta kulusta huolehtiminen on ensisijaisesti tuomioistuimen vastuulla.

Pidän tärkeänä, että jatkovalmistelussakin eri sääntelyvaihtoehdot ja valittu toteuttamistapa arvioidaan läpinäkyvästi ja perus- ja ihmisoikeuksien asettamat vaatimukset huomioiden. Pidän hyvänä lähtökohtaa, että etäyhteyssääntelyä tarkastellaan selkeänä lainsäädännöllisenä kokonaisuutena kootusti sääntelyn yhdenmukaisuus, sujuvuus ja ennakoitavuus turvaten.

Rouhiainen Petri
Oikeuskanslerinvirasto